

RANTAKANKAAN KOULUN
KRIISISUUNNITELMA

Sisällysluettelo

1. Kriisisuunnitelma	4
2. Kriisiryhmä	4
2.1. Kriisiryhmän kokoonpano	4
2.2. Kriisiryhmän tehtävät	4
3. Koulun yhteistyötahot kriisitilanteissa	5
4. Toimintatapoja erilaisissa kriiseissä	6
Aktiivinen kriisi	6
4.1. Vakava loukkaantuminen / sairauskohtaus koulussa	6
4.2. Vakava loukkaantuminen / sairauskohtaus kouluajan ulkopuolella	7
4.3. Vakava sairaus	7
4.4. Suuronnettomuus	7
Sisäinen	
Ulkoinen	
4.5. Pommiuhka	7
4.6. Ampuminen / haavoittuminen / hyökkäys	8
4.7. Lapsen katoaminen / kaappaus	8
4.8. Oppilaan kuolema	8
4.9. Opettajan tai muun henkilökuntaan kuuluvan kuolema	8
4.10. Oppilaan lähiomaisen kuolema	9
4.11. Itsemurha tai sen uhka	9
4.12. Koulukiusaaminen	9
5. Kriisien jälkikäsittely	10

6.	Tietoa vaikeiden tilanteiden tunnistamisesta	10
6.1.	Vaikeuksien tunnistamisesta yleensä	10
6.2.	Masentuneen tunnistaminen	11
6.3.	Henkilö on itsemurhavaarassa, jos...	11
6.4.	Päihteiden väärinkäytön tunnusmerkkejä	12
6.5.	Psykoottisen käyttäytymisen tunnistaminen	12
7.	Kirjallisuutta	13

1. Kriisisuunnitelma

Koulussa voidaan kohdata vuosien mittaan erilaisia, kouluyhteisöä järkyttäviä tapahtumia. Kriisitilanteissa kouluyhteisön toiminta voi järkkäyä, oppilaiden ja työntekijöiden voi olla vaikea keskittyä koulutyöhön ja luokkien työskentely saattaa vaikeutua.

Jos kriisejä ei käsitellä, saattaa levitä vääriä huhuja, saatetaan alkaa etsiä syyllisiä, eikä keskitytä kriisistä selviämiseen ja pahimmillaan menetetään kokonaan tilanteen hallinta.

Kriisitoimintamalli auttaa toimimaan äärimmäisen stressaavissa tilanteissa, lieventää kriisin haittavaikutuksia ja tukee niin oppilaiden kuin työntekijöidenkin toipumista.

Kriisivalmius merkitsee työyhteisössä myönteisten ratkaisumallien ja selviytymiskeinojen pohtimista elämän vaikeissa tilanteissa.

2. Kriisiryhmä

2.1. Kriisiryhmän kokoonpano

Kukin kuuluu ryhmään toistaiseksi –periaatteella. Toisiin tehtäviin lähtevien tilalle valitaan välittömästi uusi henkilö.

Kriisiryhmään kuuluvat:

	Puhelin
Rantakankaan koulu	
rehtori Juha Arbelius	044 5118 255
apulaisrehtori Milla Hankonen	044 5118 544
koulunkäynninohjaaja Päivi Paavola	044 5118 426
erityisopettaja Sanna Tahvola	0445118 541
terveydenhoitaja Johanna Juntunen	040 8344 923
koulukuraattori Katariina Yrttiaho	044 5118 230
koululääkäri	0407133 661

Kaikkiin kriisiryhmiin sosiaalitoimen edustaja osallistuu tarvittaessa.

2.2. Kriisiryhmän tehtävät

Kriisiryhmät

1. kokoontuvat joka lukuvuoden alussa ja päivittävät kriisitoimintamallin
2. organisoivat toiminnan kriisitilanteissa
  - koulun kriisiryhmä auttaa oppilaita ja antaa tukea vanhemmille
  - työterveyshuolto huolehtii henkilöstön psykologisesta ensiavusta, kriisihoidosta ja seurannasta
3. arvioi toimintaansa kriisin jälkeen

Virka-apulaisrehtori huolehtii siitä, että kriisiohjeet käydään henkilökunnan kanssa läpi lukuvuoden alkaessa.

3. Koulun yhteistyötahot kriisitilanteissa

Tärkeitä puhelinnumeroita:

YLEINEN HÄTÄNUMERO	112
TERVEYSKESKUS	040 7133 661
OULUN SEUDUN YHTEISPÄIVYSTYS	116 117 päivystysapu, 08 315 2688 potilastiedustelut
OYS * lastenpsykiatrian klinikka	08 315 2011/vaihe 08 315 5221
KIIREELLINEN LASTENSUOJELU virka-aikana	044 7036235 / Sonja Turkki
TAKSIT Mällinen	08 251 251, 0400- 689 500
Sudhomin Liikenne	040 7030 229
Paakinaho	050 3503 039
Otaxi	0100 84022
Kelataksi	0800 93377, 0800 415720
MYRKYTYSTIETOKESKUS	0800 147 111 (ilmainen) 09 471 977 (maksullinen)
OYS Psykiatrian klinikan päivystys	08 315 6707 päivystys 08 315 6740 osasto
PERHEKESKUS Siikalatva	040 355 1361 /Takaisinsoittopalvelu 040 1719171 /sosiaaliohjaaja Johanna Heinonen
SEURAKUNTA, virastopalvelut	040 5528 989

diakonissa Eeva-Liisa Kekkonen	044 5181 171
RIKOSUHRIPÄIVYSTYS auttava puhelin	116 006 (ma-pe 9-20)
juristin puhelinneuvonta	0800 161 177 (ma-to 17-19)
RAISKAUSKESKUS TUKINAINEN kriisilinja juristipäivystys 0800 978 95	0800 978 99
SUOMEN MIELENTERVEYSSEURAN KRIISIPUHELIN	09 2525 0111

4. Toimintatapoja erilaisissa kriiseissä

Aktiivinen kriisi

- 1 varmistetaan, että tieto on oikea
- 2 tapahtuneesta tiedotetaan ensimmäiseksi rehtorille/ apulaisrehtorille
- 3 rehtori käynnistää kriisityön ja johtaa toimintaa sekä vastaa tiedottamisesta
  - 112
  - henkilöstö, oppilaat, vanhemmat, yhteisö, media
  - kuolemantapauksesta saa tiedottaa vain poliisi
- 4 opettajat
  - oppilasryhmät
  - oppilaita ei saa koskaan lähettää kotiin järkyttävän tapahtuman, esim. vakavan onnettomuuden jälkeen, ennen kuin asiasta on puhuttu koulussa
  - aina tulee lisäksi varmistaa, ettei järkyttynyt lapsi mene tyhjiin kotiin
- 5 kriisiryhmä
  - oppilaat
  - yhteisö, luokat ja yksilöt
  - psykologinen ensiapu, kriisihoito ja seuranta
  - vanhemmille tuki ja neuvonta

Kun seuraavaksi käsitellään erilaisia kriisitilanteita, kaikkia edellä mainittuja asioita ei toisteta uudelleen.

4.1. Vakava loukkaantuminen / sairauskohtaus koulussa

- järjestä nopeasti kunnollinen ensiapu
- hälytykset onnettomuuden luonteen mukaan
- määrää henkilökunnan jäsen saattamaan oppilas sairaalaan, saattajan on jäätävä oppilaan luo, kunnes vanhempi / huoltaja tai lääkäri ottaa vastuun
- ilmoita vanhemmalle / huoltajalle
- onnettomuuden silminnäkijöiden / ensimmäisenä paikalle saapuneiden hoito; henkilökunnan on sovittava keskenään, kuka ottaa vastuun silminnäkijöistä / ensimmäisenä paikalle tulleista, heidän kuuntelemisestaan ja mahdollisesta kotiin saattamisestaan
- tiedotetaan oppilaille kulloinkin erikseen harkittavassa laajuudessa
- Rehtori raportoi ja kirjaa tapahtunut

4.2. Vakava loukkaantuminen / sairauskohtaus kouluajan ulkopuolella

- selvitettävä, mitä todella tapahtui
- sovitaan asian käsittelystä koulussa
- sovitaan jatkotoimenpiteistä, esim. asian käsittelyä liikennekasvatuksessa

4.3. Vakava sairaus

- sovitaan huoltajien kanssa, mitä kerrotaan oppilaille; kunnioitetaan oppilaan omaa mielipidettä
- sovitaan hoitohenkilökunnan kanssa tarvittavan informaation saamisesta - rohkaistaan luokkatovereita pitämään yhteyttä sairaaseen oppilaaseen

4.4. Suuronnettomuus

Sisäinen

Rakennuksen tai rakennuksen osan tuhoutuessa

- soita 112
- hanki tieto vahingon laajuudesta
- evakuoï käyttämällä palohälytystä
- huolehdi loukkaantuneista
- odota evakuointipaikalla pelastusviranomaisen ohjeita
- järjestä oppilaiden koulusta poistuminen ja mahdollisuuksien mukaan lähetä tiedote vanhemmille / huoltajille

Ulkoïnen

- pysäytä ilmastointi kaasuvuodon uhatessa, esim. liikenneonnettomuus
- kunnan johtoryhmä antaa toimintaohjeita ulkoisen vaaran uhatessa, esim. pato-onnettomuuden sattuessa

4.5. Pommiuhka

Rehtorin tulee arvioida pommiuhkausten tai muiden mahdollisesti vaarallisten mielenilmausten vakavuus käyttämällä kaikkia mahdollisia tiedonlähteitä; seuraavaksi rehtori toimii tavalla, joka ilmaisee hänen pyrkivän huolehtimaan parhaalla mahdollisella tavalla kouluyhteisön jäsenten turvallisuudesta.

Jos pommiuhkaus tulee puhelimitse,

- pidä soittaja linjalla niin pitkään kuin mahdollista
- ilmoita rehtorille
- kirjoita muistiin kaikki vastaanotettu tieto sanasta sanaan, viestin vastaanottamisaika, arvioi soittajan iästä, sukupuolesta, kulttuuritaustasta, taustaaänet, äänen sävy, jne.
- selvitä mihin aikaan pommin pitäisi räjähtää

Kaikissa pommiuhkaustilanteissa:

- evakuoï rakennus
- rakennukseen ei saa palata ennen kuin siihen on annettu poliisin / pelastusviranomaisen lupa

4.6. Ampuminen / haavoittuminen / hyökkäys

- arvioi tilanne
- soita 112
- selvitä, onko tunkeutuja yhä koulurakennuksessa
- selvitä uhrien lukumäärä, anna ensiapua

- varoita henkilökuntaa ja oppilaita, anna seurantailmoituksia
- kaikkien oppilaiden ja työntekijöiden on pysyttävä luokissa

4.7. Lapsen katoaminen / kaappaus

- katoamisen / kaappauksen varmistuttua ilmoita poliisille
- ota yhteys vanhempaan / huoltajaan ja sovi yhteydenpidosta
- suorita välitön etsintä koulualueella

4.8. Oppilaan kuolema

- kuolemasta kerrotaan oppilaille mahdollisimman pian
- asiaa käsitellään luokissa
- erityisesti kuolleen oppilaan luokassa surevien oppilaiden tukeminen
  - opettajan on hyvä käydä läpi oppilaiden välittömiä ajatuksia ja tunteita
  - tilaa ja aikaa surun ilmaisulle, muistelulle
  - rituaalit auttavat työstämään surua. Suositeltavia rituaaleja mm.
- kynttilä ja kuva kuolleen oppilaan pulpetilla
- pulpetin jättäminen joksikin aikaa paikalleen
- kirjeen kirjoittaminen vainajalle / vainajan perheelle
- piirustukset, kirjoitelmat ja runot
- yhteisessä muistotilaisuudessa esim. rehtorin muistosanat, oman opettajan puhe, papin puhe, laulu- tai musiikkiesitys
- jos oppilas on kuollut loman aikana, muistotilaisuus on syytä pitää pian koulun alettua
- niiden luokkien, joita kuolemantapaus koskettaa, tulee saada vanhempien niin halutessa osallistua hautajaisiin. Koska kaikilla ei ole kokemusta hautajaisista, on tärkeää kertoa, mitä hautajaisissa tapahtuu.

4.9. Opettajan tai muun henkilökuntaan kuuluvan kuolema

- kerrotaan ensin henkilökunnalle, sitten oppilaille
- muistotilaisuus (vrt. oppilaan kuolema) ja muistokirjoitus
- kuten oppilaidenkin kuolemantapauksissa rituaalit auttavat surutyössä
- työtoveritkin voivat olla surun murtamia
- - keskusteltava yhdessä, mitä kukin jaksaa tehdä
- oppilaiden suru oman opettajan tai jonkun muun kouluyhteisön työntekijän menetyksestä voi olla voimakasta, jos opettaja on kuollut, sovittava, kuka auttaa vainajan tilalle tulevaa opettajaa luokan työstäessä suruaan

4.10. Oppilaan lähiomaisen kuolema tai muu koettu menetys

- lapselle on annettava aikaa surutyöhön; pitää muistaa, että
  - keskittyminen ja/tai koulusuoriutuminen saattaa olla surun vuoksi vaikeaa
  - oppilas saattaa pystyä puhumaan läheisen menetyksestä vasta vuosien päästä
- kotoa on kysyttävä, voiko asiasta kertoa muille oppilaille

4.11. Itsemurha tai sen uhka

- rehtori/koulunjohtaja/koulupsykologi/opettaja sopii kodin kanssa, miten itsemurhaa tai sen yritystä käsitellään
  - siinä luokassa, jota kriisi eniten koskettaa
  - muissa luokissa ja työyhteisössä
- Huom! Jos oppilas on yrittänyt itsemurhaa, vahingoittanut itseään tai muita, vaitiolovelvollisuutta ei ole.
- itsemurhatapauksesta tiedotetaan ensin kouluyhteisön työntekijöille, sitten vasta oppilaille
- muistotilaisuus ja rituaalit (ks. luku 4.8. Oppilaan kuolema)
- järjestetään apua riskiryhmään kuuluvalla oppilaalla/työntekijällä

4.12. Koulukiusaaminen

- Rantakankaan koulussa ei hyväksytä kiusaamista.

Kiusaamiseen puuttuminen

- aikuisilla on moraalinen velvollisuus puuttua kiusaamisen vähentämiseksi ja estämiseksi
- syyttelyn sijasta on syytä keskittyä ratkaisujen etsimiseen
- kiusaamistapaus käsitellään mahdollisimman pian
- rohkaistaan oppilaita ilmaisemaan kiusaamisen vastaisia asenteita ja toimimaan niiden mukaisesti
- puututaan monella tasolla (yksilötaso, luokan taso, koulun taso)
- tutkimusten mukaan tärkeintä ei ole valittu menetelmä, vaan se paljonko aikaa ja resursseja aikuiset käyttävät kiusaamisen vastaiseen työhön
- kiusaamisen vastaisen työn vaiheet
- ongelman tiedostaminen ja myöntäminen todeksi (sellaista koulua ei olekaan, jossa kiusaamista ei esiinny)
- sitoutuminen ehdottomaan päätökseen, ettei kiusaamista hyväksytä
- selvitys/tutkimus kyselyillä aika ajoin
- todettuun kiusaamiseen puuttumisen menetelmien valinta
- varsinaiset toimenpiteet
- seuranta

5. Kriisien jälkikäsittely

Kriisien jälkikäsittelyssä on muistettava

1. tuki niille, joita kriisi kosketti
- kriisiryhmä neuvottelee henkilökunnan kanssa millä tasolla (koko koulu, henkilökunta, oppilaat, vanhemmat) jälkikäsittelyä tarvitaan
  - yleensä oma opettaja/luokanvalvoja on paras vaihtoehto, koska hän tuntee luokkansa oppilaat ja ilmapiirin sekä tietää, miten eri oppilaita voi lähestyä ja on kasvatuksen asiantuntija -toimintatapoina esim.

- yksilö- ja ryhmäkeskustelu
- luova ilmaisu eri oppiaineissa
- koulun oppilashuollon palvelut
- ulkopuolisten asiantuntijoiden apu

2. seuranta ja arviointi

- tukitoimet yleensä ajoittuvat muutamaan ensimmäiseen viikkoon tai kuukauteen tapahtuman jälkeen; tärkeää on muistaa, että kriisin vaikutukset voivat jatkua pitkään ja toipuminen on hyvin yksilöllistä
- jos luokan oppilas on kuollut ja opettaja jossakin vaiheessa vaihtuu, uudelle opettajalle kerrotaan asiasta
- kriisitilanteen jälkeen kriisityöryhmä arvioi kriisitoimintamallin toimivuutta ja tekee siihen tarvittavat muutokset
- muutenkin, jos koulussa tapahtuu suuria muutoksia, toimintamallia on syytä tarkistaa

6. Tietoa vaikeiden tilanteiden tunnistamisesta

6.1. Vaikeuksien tunnistamisesta yleensä

Opetustyötä tehdessään opettaja saattaa huomata oppilaassaan jotain huolestuttavaa, tavallisuudesta poikkeavaa. Usein tällaisessa tilanteessa kaipaa lisätietoa, jonka pohjalta toimia.

Seuraavaksi esitellään muutamien tavallisimpien kehityskriisien tunnistamista. Tunnistamisvihjeet eivät ole kattavia, vaan suuntaa-antavia. Sinun ei tarvitse etkä saa alkaa diagnosoida oppilaita. Sen sijaan voit olla korvaamattomaksi avuksi, ohjaamalla vaikeuksissa olevan oppilaan asiantuntijan hoitoon.

Meidän koulussamme luontevinta on ensin kääntyä oppilashuoltoryhmän / kouluterveydenhoitajan puoleen. Yhdessä voidaan sitten miettiä, mitä kautta lapsi saa parhaiten apua.

6.2. Masentuneen tunnistaminen

Masennus ei sinänsä ole varsinainen kriisi, mutta se voi olla esim. itsemurhan riskitekijä. Samoin kriisien jälkeen voi ilmetä (pidemmänkin ajan jälkeen) yllättäen masennusta ja elämän haluttomuutta!

Oppilaalla saattaa esiintyä mm. seuraavia oireita:

- univaikeudet: ei nuku tarpeeksi tai on koko ajan unelias; nukkuu liikaa (jää sängynpohjalle)

- syömishäiriöt, ei syö tarpeeksi tai syö suruunsa
- voimattomuus, olen ihan poikki, en jaksa enää; koulusuoriutumisen laskee
- apaattisuus, vetäytyminen: harrastukset, ystävät yms. eivät enää kiinnosta, yksinäisyys, halu vetäytyä
- vihamielisyys: voimakasta kiukuttelua, äksyilyä; käytöshäiriöt
- keskittymisvaikeudet, ylivilkkaus, heikko impulssikontrolli
- itseinho: ei pidä itsestään; olen ruma, ei minusta pidetä, kukaan ei välitä minusta; ylikriittisyys itseään kohtaan
- itkuisuus, surullisuus hallitsevaa
- tuomiopäivän tunteet: puhuvat, ajattelevat, kirjoittavat kuolemasta; ei näe ulospääsyä
- onnettomuusalttiutta
- psykosomaattisia oireita

Luettelo on vain esimerkinomainen. Mikäli oppilaalla on näitä oireita paljon, ota yhteys mielenterveystyön asiantuntijaan.

6.3. Henkilö on itsemurhavaarassa, jos

- on aiempi itsemurhayritys tai esim. viiltelee itseään
- puhuu tai uhkailee asialla
- on suunnitelma itsemurhasta, esim. antaa pois tavaroita, joista on ennen pitänyt - kuolemaan liittyvät ajatukset mielessä enimmäns osan aikaa
- tuntee jonkun, joka on tehnyt itsemurhan alkaa muistuttaa esim. elokuva- tai rocktähteä, jolla ollut tällainen kohtalo; tai traumatisoitunut nähtyään jonkun itsemurhayrityksen tai itsemurhan, tuntee syyllisyyttä, että ei ole pystynyt estämään ystävän tekoa
- väkivaltainen kuolema tai itsemurha suvussa
- ei näe ratkaisua ongelmiinsa, ei ota vastaan apua
- ylikriittisyys, täydellisyyden tavoittelu

Myötävaikuttavat, laukaisevat tekijät:

- päihteiden vaikutuksen alaisena
- jokin iso menetys: kuolema, muutto, tappelu, epäonnistuminen

Mikäli epäilet oppilaan olevan itsemurhavaarassa, ota heti yhteys mielenterveystyön asiantuntijaan!

6.4. Päihteiden väärinkäytön tunnusmerkkejä

- nuoren kaveripiiri vaihtuu (tuntosarvet: minkälainen kaveripiiri on!), irrallisuus, vaeltelu/kuljeskelu jossakin...
- nuoren rahantarve kasvaa; näpistely, ilkivalta, kauppaaminen lisääntyy
- koulumenestys laskee
- poissaolot lisääntyvät, aamu- tai maanantai poissaoloja
- epärealistisia puheita, tarinoita, valehtelua
- luonteessa muutoksia; ei otetta, voimattomuus
- esiintyy pelkiloja, ahdistuneisuutta, levottomuutta

- erilaisia fyysisiä merkkejä, riippuu käytetystä aineesta esim. laajentuneet silmäterät, verestävät silmävalkuaiset, vapina, hikoilu, laihtuminen/lihominen, uneliaisuus, tokkuraisuus
- haju, tietyille aineille ominainen esim. tinneri, kannabis
- esineet; piippu, veitset, aineenpalaset
- ulkonäkö/olemus muuttuu

Mitkään merkit eivät yksin tai yhdessä välttämättä merkitse, että nuorella on päihdeongelma. Ota tarvittaessa yhteys sosiaali- tai terveydenhuoltoviranomaisiin.

6.5. Psykoottisen käyttäytymisen tunnistaminen

Oppilaalla saattaa esiintyä mm. seuraavia oireita:

- vetäytyminen, pyrkimys olla yksin
- ikätasoa lapsellisempi toiminta
- sekavat tai epärealistiset puheet, hajanaisuus ja hätäisyys, syvä ahdistuneisuus ja levottomuus
- rituaalit, pakkotoiminnot
- suhtautuminen koulutyöhön muuttuu, ei välitä koulutyöstä tai yrittää tehdä enemmän kuin jaksaa, ei kykene koulutyöhön
- erikoinen toiminta, jota ei itse halua/osaa selittää
- vihjailee avuntarpeestaan
- ulkoinen olemus voi muuttua äkkiä, esim. hoitamattomuus
- tunneilmaisun kapeutuminen tai muuttuminen esim. äkilliset oudot naurun- tai itkunpurkaukset
- harhaluulot

Edellä annettu luettelo on vain esimerkinomainen. Mikäli oppilaalla on näitä oireita paljon, ota yhteys mielenterveystyön asiantuntijaan.

7. Kirjallisuutta

Tietoa koulukiusaamisesta – Christina Salmivallin kirjoittama käsikirja kasvattajille
Räsänen, Moilanen, Tamminen & Almqvist: Lasten- ja nuorisopsykiatria
Dahl & Hirschovits: Tästä on kyse - tietoa päihteistä www.paihdelinkki.fi
Heiskanen, T.(toim) Takaisin elämään – Henkinen tuki ja onnettomuudet
Dyregrov, A & Raundalen, M.: Sureva lapsi ja koulu
Pojula, Soili: Lapsi ja kriisi. Helsinki: Kirjapaja Oy Saari,
S.: Kuin salama kirkkaalta taivaalta. Kriisit ja niistä
selviytyminen www.poru.net